

JOŽE SNOJ, GOSPA Z MENTOLOM. Modernistično pisanje sloni pogosto na dveh osnovah: pretežni eksistencialni problematiki in asociativni metodi sporočanja. Obe temeljita na današnji življenjski resničnosti, ki se ji sodobni človek čuti podrejenega; izgubil je namreč družbena in metafizična merila zanj, s tem pa seveda tudi možnosti, da bi to resničnost spoznaval ter jo po tej poti osvojil. Zakaj poprej jo je razložil do stopnje, v kateri se je svet izkazal sam sebi zadosten in prav nič potreben posameznikove prisotnosti, družba pa je z velikim namenom, da bi ga preustvarila, ravno tako šla mimo njega. Resnica je postala absurd: poti vase in navzven so se zaprle, dejavnost v duhovnem smislu se je zategadelj sprevrgla v kaotično pogrezanje predsmrti in agonije. V občutku končnosti in nepomembnosti je zavest izgubila kontrolo nad sabo, meja med resničnostjo in sanjskostjo je izginila, preteklost in sedanjost sta se v življenju pojavili hkrati pričujoči in enako (ne)pomembni.

*Gospa z mentolom** — zbirka treh novel Jožeta Snoja — s svojim vsebinskim in formalnim prizadevanjem temelji vsa v tem sedanjem trenutku reda in nereda, s tem v zvezi pa sredi človekovega notranjega sveta; smrt, samota, tujstvo na eni strani, zapleteni, a brezobzirni zakoni civilizacije na drugi strani, sta dva okvira, ki določata svet njegovim ljudem. Njihov odziv nanj je skrajno neorganiziran, je zgolj mrzlično drgetanje ter hipno zaziranje v minuloost in (pod)zavest, kjer se kopičijo brezplodna dejanja in dogodki, ki jih je bilo treba nujno živeti. Kajti z rojstvom nam ni dano še ničesar našega in urejenega: »Zoper nas je svet, kot skalo nasproti nam,« pravi Starka v noveli Mojster za smrt. Šele v osvojitvi in poznavanju tega sveta bivanja presega svojo začrtano omejenost, zakaj veže se na izvensebne, večne kategorije, na metafiziko in transcendenco. Vsa dejavnost se potem tudi ne obrača zoper povzročitelja, vedno ali vsaj čestokrat postaja sestavni element zavedanja, da delo v prvi vrsti gradi subjekt, dasiravno se na prvi pogled okorišča z njim bodisi družba ali neznan posameznik, hkrati pa je tudi način raziskave objektivnosti, predvsem pa svoje narave in jaza oziroma poglobitnega merila biti — smrti. Dejavnost zavoljo tega tej ne nasprotuje, marveč živi z njo in jo spoznava. Dejavnost je namreč tudi končnost sama, ki jo s svojo navzočnostjo izpričuje svet. »Kdor vse življenje mora, ve, da mora tudi to zadnje — in zmore.« se glasijo besede Samotarjeve. Ta človekova moč — »zmoči« — v primeri s svetom (»skalo«) ni nič drugega kakor junaštvo, zato se svet v svoji statičnosti kaže celo nebogljen: »Ti svet, ti lepi, mogočni svet. Ti kamen, ti voda, ti zrak, kako si od vekomaj črviv. Ti človek, ti veliki, ničevi človek. Ti črv.« Z delom, dajanjem in žrtvovanjem je absurd mogoče premagati. Devica se vrne na pomoč k umirajoči Starki, in Človek se na koncu odloči, da Devico poišče.

Toda stati pokonci je vzlic takim spoznanjem lahko samo v boju s svetom in z družbo. Dejanja že sama po sebi niso nič drugega kot spopad. Jasno pa je tudi, da boj še ne pomeni vedno zmage; skoraj zanesljivo zagotovilo za poraz je boj v alieniranem prostoru, še bolj pa je neovrgljivo to zagotovilo v brezdušnem, zbirokratiziranim kolektivu, ki dela in živi mimo posameznika. Hišnik Stanislav Vezèn (Kavke) sprejema takšno okolje kot dejstvo in se ne zaveda, da je njegova poguba. Njegov upor je pasiven vse od začetka, ko ga obtožijo, da je podcenjeval koledarsko »razdelitev letnih časov« in postavil oleandre na teraso pred uradnim pričetkom pomladi, potem pa je poslonel ob ograji dalj

* Jože Snój, *Gospa z mentolom*. Državna založba Slovenije 1966.

časa kakor navadno, a vse do planiranega prihoda kavk, ki naj bi se pomešale z golobi, živečimi v starem delu mesta, in tako poživila novo podobo stolpnice modernega naselja. Toda po Stanetovi smrti spomin nanj počasi blede, med podložno čredo groteskno mineva vsakdanost z absurdnimi, komičnimi opravili. Ljudje so izpraznili svoj prostor, zato se bodo nekega dne morali zažreti v svojo podobo in se pokončati. — Marsikje je ta problem dovolj aktualen, da bi ga mogli optimistično prezreti.

Postati resničen, misli in želje svoje narave živeti v dejanjih je zategadelj edino potrjevanje svojega bivanja in svoje svobode. Toda uresničevati se je nemogoče zgolj skozi sebe, postati resničen je možno samo skozi druge, skozi soljudi. To pa pogojuje ta njihova nenehna bližina in navzočnost. Osamljena gospa z mentolom, ki jo bremenijo posledice zadnje vojne, se neločljivo naveže na svojega mladega nečaka, saj ji materialno ugodje ne more nadomestiti pogrešane človeškosti. Anonimni žurnalist, ki piše o njej reportažo, dokazuje svojo resničnost skozi svoje delo in Zdenino bližino — sploh bi erotična vez morala biti temelj njune enkratnosti in bivanja in potemtakem tudi smisla. In vendar se na kraju ta vez pretrga, zakaj navezanost drug na drugega je postala nemogoča ob misli, »kako biti znosen komu ob sebi«. S tem pa novela po svoji temi ni več ljubezenska, saj sega v globino vprašanj etične narave, do katerih čutimo dandanes premalo odgovornosti. Žurnalist in gospa z mentolom, potem ko tudi le-to zapusti nečak, živita po načelu »storiti kaj za drugega«, čeprav je tudi to bolj zavest kakor resnica, saj se žurnalist na koncu odtrga od gospe in odhaja v negotovost. S tem še nadalje ostaja vse relativno in nejasno, zakaj bivanja samega je nemogoče dokončno urediti in rešiti, tudi pravne norme omogočajo le vztrajanje v njem, dasi dajejo tako vendar možnost novega uresničevanja.

Tak bi utegnil biti notranji svet pričujoče knjige, čeprav bi spričo problemske kompleksnosti, ki jo vključuje v svoje jedro, nemara mogel kazati komu drugačno podobo. Kar pa se tiče same pripovedi, je kaj lahko ugotoviti, da je po svoji strukturi čista konstrukcija, saj ni grajena po tradicionalni shemi, marveč je zgolj sestavljanje drobcev in nizanje razbitih fragmentov iz (pod)zavesti. To je tako imenovano asociativno izražanje, za katerega pa je treba piscu priznati, da je marsikje malodane vzgledno; zlasti zato, ker trga ali sestavlja stavke povsem na novo ter jih prepaja s finim poetičnim občutjem. Predvsem velja to zadnje za prvo novelo, ki se mi zdi tudi sicer najboljša: v njej je čutiti neko pisateljsko prizadetost in življenjsko tragiko. V ostalih dveh je preveč intelektualizma in hladu, toliko, da kaže, da nista nastali skozi nujo in notranjo potrebo, ampak skozi golo hotenje. Knjigi kot celoti manjka zavoljo tega življenjska strast in obsedenost, ki sta jedro žive umetnosti, tako klasične kakor seveda tudi sodobne.

Jože Horvat